

Vörös Gabriella

„Láthatatlan“ mellékletek a madarasi szarmata temetőben

(Adatok egy fából készített tárgytypushoz)

A temetők leletanyaga máig a legfontosabb forráscsoportnak számít az Alföld 1–5. századi — azon belül pl. a szarmaták történetének — kutatásához. Amikor a sírokba került tárgyak, a dokumentált és leírt jelenségek és összefüggéseik alapján egy-egy közösség, korszak jellemző viseletéről, eszközeiről, vagy pl. fegyverzetéről beszélünk, mindig figyelembe kell vennünk, hogy kizárólag azokat a lelettípusokat tudjuk kutatásainkba bevonni, melyek a szarmaták szigorú temetkezési rítusába beletartoztak. A sírokba került ékszerek, viseleti tárgyak, mellékletek az egykori mindennapok szegényes részletei lehetnek csupán. Ezen a hiányos, szegényes képen a telepek leletanyaga színesít ugyan valamit, de csak bizonyos területeken, pl. az élelmód, vagy egyes kézműipari tevékenység (pl. kerámia készítés) terén.

Nehezíti a kutatók helyzetét az is, hogy le kell mondani az anyagi kultúra sírba kerülő, de szerves anyagból készített, romlandó tárgyairól. Kivételes, de nagyon fontos és majdnem egyedül pl. a kisvárdadaruszigeti 5. századi, tíz év körüli kislány megmaradt fakoporsója, a benne talált szerves anyag maradványokkal (NÉMETH 1987, 219). Néhány esetben az elkorhad, és legtöbbször nyomokban sem fellelhető, de maradandó tartozékkal vagy díszítéssel rendelkező tárgyak sírba helyezését legalább igazolni tudjuk. Szerencsére a feltárások módszereinek finomodásával, a dokumentálás tökéletesedésével egyre többet tudunk meg a mára „láthatatlanná” vált, sírba helyezett dolgokról. Ez az előrelépés még akkor is nagyon fontos, ha ma még egy-egy viseleti darab pontos jellemzőit nem sikerül felfednünk, követeltetni lehet mégis pl. a gyöngyözés helye alapján a ruhák szabására, hosszára, a ruhaujjak, nyakkivágás formájára, stb. A kivételesen szerencsés leletek mellett ezen a téren is elsősorban a természettudományi vizsgálatoktól remélhetünk újabb eredményeket, de a mintákat nekünk kell begyűjt-

nünk, és ehhez nagyon fontos tudnunk, hogy egyáltalán mihez keresünk adatokat.

Madaras az alföldi szállásterület máig legnagyobb és egyben egyetlen teljesen feltárt temetőjének számít 635 sírjával (KÓHEGYI 1971). Az 1963–1975 között folyó kutatások során, melyet Kőhegyi Mihály végzett, csak kivételes esetben kerülhetett sor mintagyűjtésre. Néhány, szemmel is látható fakorhadék, korrodálódott fém felületén megmaradt a textilnyom, amit hasznosítani tudunk. Számos körülmény szerencsés együttese kellett ahhoz, hogy ennek ellenére a temetőben olyan tárgytypusok feltűnésének örülhessünk, melyek létezéséről korábban csak bizonytalan nyomok, vagy még azok sem voltak. Nem a véletlennek köszönhető természetesen, hogy a feldolgozás során ezek a tárgyak „előkerültek”. A sírok nagyon részletes, szakszerű leírása, Kőhegyi Mihály alapos megfigyelései tették lehetővé, hogy az adatok mozaikjai összeálljanak, és lehetővé váljon egy-egy leletcsoport értelmezése. Annak ellenére, hogy az ásató nem mindig ismerte fel a sokszor rablott sírokból előkerülő és nemritkán hiányos tárgye gyüttesek eredeti funkcióját, az érdem, éppen az elmondottak alapján, mégiscsak Kőhegyi Mihályé. A felismerésekhez az is hozzájárult, hogy Madarason a hosszú időn keresztül használt, ugyanazon közösség temetkezési rítusának nagyon sok eleme megőrződött, és hogy a sírba került tárgyak, éppen a nagy sírszám miatt sokszor ismétlődhetnek. Egy-egy jelenség kontrollálására is adódott tehát lehetőség, amely a ritka, vagy ismeretlen tárgy-csoportoknál jelent óriási előnyt, meggyőző bizonyítékot.

Korábban már esett szó a temető 144. sírjából előkerült, eddig egyedinek számító, háromszög alakú vasalásokról, melyek egy faedény pereméhez tartoztak (VÖRÖS 2003, 65–69). Azóta kiderült, hogy telepen is felbukkant hasonló példány a Szeged Kiskundorozs-

ma-nagyszéki lelőhelyről.¹ A közzétételt szinte azonnal követő újabb adat megerősített abban, hogy van értelme az egyedinek hitt darabok közkinccsé tételének, hiszen minden ilyen közlemény segítheti a szórványos, vagy hiányos leletek értelmezését. A közzététellel szinte pontosan egy időben látott napvilágot a mezőszemerei temető feldolgozása, ahol az 56. sírban, a lábnál eredeti helyén feltárt faveder oldalán található meg a háromszög formájú, a madarasihoz hasonló díszek (VADAY–DOMBORÓCZKI 2001, 180–181, 203). Még ennél is lényegesebb, hogy az eredeti helyzetben kibontott faedény alapján valószínű, hogy a madarasi is a láb tájékon lehetett. A fémtartozékokkal/díszekkel ellátott faedények feltűnése a sírok láb felőli részében azt jelenti, hogy a szarmata temetkezések szinte a legáltalánosabb és a legnagyobb leletcsoportja gazdagodhat egy újabb típussal: a halott mellé helyezett edénymellékleteké. Logikusan következik ugyanis az előbbiekből, hogy a szarmatáknak lehettek olyan szerves anyagból készült edényeik is, melyeknek nem voltak maradandó részük, vagy díszük, és amelyeket a fából, üvegből, kerámiából készített edényekhez hasonlóan a sírba helyeztek. Lehetséges, hogy az elhunyt mellé tett edények eredetileg jóval gyakoribbak lehettek, mint ahogyan ezt eddig ki tudtuk mutatni? A kerámia edények a sírok kb. 50 százalékában fordulnak elő (KULCSÁR 1998, 66–67). A rítusnak ez az eleme talán gyakoribb volt, de hogy mennyivel, mai adataink, mostani megfigyeléseink alapján sajnos nem tudjuk megítélni. Mindenesetre a lábak környéke lehet pl. a síroknak az a fontos része, ahonnan érdemes lesz mintákat kiemelni.

Ez alkalommal ismét egy fából készült lelettípusról lesz szó, egy apró méretű, vasfüllel ellátott edénykéről. Az eredeti tárgyra kizárólag a fülek alapján tudtam következtetni és kizárólag a fülek adtak támpontot a tárgytípus rekonstrukciójához is. Szerencsés körülmény viszont, hogy a favödör tartozékaival ellentétben a fülekből több példány is előkerült a madarasi temetőben.

Előljáróban ki kell emelnem, hogy az alábbiakban bemutatott tárgycsoport csak részben kapcsolható az előbb említett faedényekéhez. A közös kizárólag a fő alkotóelem, a faanyag. Leegyszerűsítve: a vödörket és az egyéb, közelebről nem meghatározható típusú edényeket fából alkották meg és helyzetük alapján sírmellékletként értelmezhetőek. A kicsinyítőképzős „edénykék” szintén fából készültek, de az előző tárgycsoporttal ellentétben méretük, sírban elfoglalt helyük alapján egészen más funkciót tölthettek be, de hogy mégis mi lehetett ez, arra később még vissza fogok térni. Már csak feltételezett méretük miatt is el kell vetni az edények nagy csoportjába való tartozásukat.

Nézzük meg először maradandó anyagból készült

alkotórészüket, a füleket! Sok közös vonásuk van, de mégsem tökéletesen egyformák. Az alábbiakban kiderül, hogy méretük, formájuk is eltérő valamennyire, valójában mindegyik egyedi darab. Egy olyan „láthatatlan” tárgycsoportról van tehát szó, mely kicsi, sokszor hiányosan vagy törötten előkerülő maradandó része — vékony vashuzalból vagy pántból hajlított füle — a leletek között nehezen határozható meg, különösen, ha rablott sírból kerül elő. Mivel ezeknek a daraboknak az értelmezéséről eddig nem esett szó a szakirodalomban — bár bizonyára már korábban is előkerültek —, közzétételükkel ez alkalommal is a figyelem felkeltése az elsődleges célom. A rabolatlan madarasi sírokból napvilágra került, eredeti helyen kibontott, jól dokumentált és most részletesen leírt és rajzokon közölt darabok reményeim szerint jó támpontot fognak jelenteni ugyanilyen, vagy hasonló fatárgyak előkerülésénél.

A „faedénykéket” tartalmazó sírok leírása

Madaras-Halmok

161. sír (T.: 162–342° D–É, Sh.: 138 cm, Ssz.: 68 cm, Sm.: 125 cm)

Bolygatatlan gyermektemetkezés, a váz hossza 98 cm. A csontok majdnem teljesen felszívódtak, helyenként csak nyomokban jelentkeztek. Megfigyelték, hogy a kezek nyújtva helyezkedtek el.

Leletei:

1. *Féltorques*

A nyakcsigolyákon vékony ezüst huzalból hajlított, hurkos végű, tordírozott féltorques. Egyik vége hiányzik, letörött, a másikon a hurok töredékes. Átm.: 9 mm, V.: 1 mm.

2. *Üveggyöngy*

A nyakcsigolyán, a torques íve alatt került elő. Kétszögletes, fehér.

3. *Faedény füle* (1. kép 1)

U alakúra hajlított, a két szára elhegyesedik, rajta vízszintes falenyomatokkal. A jobb lapockán bontották ki, két hegye a sírfenekre merőlegesen áll. Négy darabba törött, a rekonstrukció szerint a száruk különböző hosszúságúak voltak. Sz.: kb. 4,5 cm, H: 2,2–3,7 cm.

4. *Edény*

A bal lábfej mellett kézzel formált apró fazék alakú edény volt oldalára dőlve, szájjal a koponya felé rézsúsan. Vörös színű, foltosra égett, repedezett felületű, kerámiatörmelékkel soványított. Vékony falú, gondosan készített, csaknem teljesen szimmetrikus. M.: 7 cm, Pá.: 5,2 cm, Fá.: 3,6 cm.

245. sír (T.: 156–336° DK–ÉNy, Sh.: 253 cm, Ssz.: 90 cm, Sm.: 136 cm)

Felnőtt nő (Ad.) bolygatatlan temetkezése. A sír DNy-i sarkán egy Árpád-kori árok ment keresztül, de ez nem bolygatta meg a mélyebben fekvő vázat. A karok nyújtva helyezkedtek el.

Leletei:

1. *Faedény füle* (1. kép 3)

A jobb kulcscsont fölött, kerek átmetszetű vashuzalból hajlított, ovális formájú fül került elő (VÖRÖS 2003a, 33). Nyitott végein falenyomatokat lehet megfigyelni. H.: 4 cm, Sz.: 2,7 cm.

2. *Csatkarika*

A jobb medencelapátban ovális vascsat karikája. Átm.: 3,7 x 3,2 cm.

3. *Kés*

A bal felsőkar alsó végén feküdt keresztben, hegyével a csigolyák felé. Középső nyélállású, egyenes élű, egyenes hátú. H.: 14, 2 cm, Sz.: 2 cm.

4. *Edény*

A bokák között világosszürke edény került napvilágra, kicsit az oldalára dőlve. Egyenes, legömbölyített peremű, nyomott gömbös hasa van, és trapézos talpa, melynek közepe bemélyített. Felülete matt. M.: 10,4 cm, Pá.: 7,8 cm, Fá.: 3,8 cm.

338. sír (T.: 168–348° D–É, Sh.: 158 cm, Ssz.: 65 cm, Sm.: 66 cm)

Gyermek (Inf. I. 5–7 éves) bolygatatlan temetkezése. A koponya előre billent, a karok a váz mellett nyújtva helyezkedtek el.

Leletei:

1. *Fibula*

A mellkason oldalt lehajlított lábú vas fibula volt, kengyelének átmetszete négyzetes. A tű egy része hiányzik. H.: 6,5 cm.

2. *Faedény füle* (1. kép 5)

A jobb kézfejen két vas tárgy, eredetileg összetartoztak. A fül fogórészéből kis rész hiányozhat. U formájúra hajlított keskeny pánt, melynek végei elkeskenyednek. H.: 3,5 és 3,6 cm, Sz.: 8 mm.

3. *Edény*

A két lábfej között volt. Szürke, korongolt, kettős-kúpos testű, trapéz alakú, talpon áll. Ívelten kihajló pereme profilált. Simított felületű. M.: 12,6 cm, Pá.: 13,8 cm, Fá.: 5,7 cm.

361. sír (T.: 154–334° DK–ÉNy, Sh.: 250 cm, Ssz.: 63 cm, Sm.: 75 cm)

Felnőtt nő (Ad.) bolygatatlan temetkezése. A koponyát a föld szétnyomta, a csontok szokatlan elhelyezkedése zsugorított temetkezésről tanúskodik. A bal felsőkar váll felőli része a sírfenéktől kb. 20 cm-re, a bal alsókar hátrafelé csavarodva a sír nyugati része felé

volt. A bal kézfej a helyén, a combcsontok épek, a helyükön feküdtek. A jobb alsó lábszár mellett bronz ékszereket bontottak ki egy csoportban.

Leletei:

1. *Fülbevaló töredék*

A nyak mellett bal oldalról, vékony bronz huzalból hajlított fülbevaló kis töredéke került elő. H.: 1,8 cm.

2. *Nyaklánc*

A nyak körül gyöngyökből fűzött nyaklánc szétpergett darabjai: nyomott gömbös kék (13 db), lecsapott sarkú lila (1 db), spulni alakú fehér (1 db) üvegyöngyök és korong alakú borostyángyöngy (1 db).

3. *Faedény füle* (1. kép 6)

A bal medencelapátban U formára hajlított vas tárgy feküdt. Szárai négyzetesek, a középső része téglalap formára ellapított. Sz.: 2,4 cm, M.: 1,5 cm.

4. *Orsógomb*

A jobb combcsont mellett feküdt, lyukiránya megegyezik a sír hosszanti tengelyével. Barna, kerámia törmelékkel soványított anyagú, kúpos, a szélesebb vége enyhén domború. M.: 3,5 cm, Sz.: 3,7 cm.

5. *Gyűrű*

A bal kéz egyik ujján bronz pántból hajlított gyűrű volt. Átm.: 1,5 cm, Sz.: 3 mm.

6. *Edény*

A bal lábon bontották ki, téglaszínű, félgömbös, apró peremmel és alacsony korongtalppal. Durva kivitelű, egyenetlen felületű, vastag falú, különösen az alsó részén. M.: 5 cm, Pá.: 5,5 cm, Fá.: 3,7 cm.

7. *Ládika és tartalma*

A ládika a jobb lábszár mellett volt, csupán elkorhadt maradványait lehetett észlelni és négyzetes formáját megfigyelni. A faláda egyik sarkában vas tárgyak (vasalás?) morzsalékos maradványai feküdtek, melyeket azonban sem értelmezni, sem mérni nem lehetett. A dobozban lévő tárgyak a következők:

a) Világosbarna, kúpos, széles aljú *orsógomb*. M.: 1, 4 cm, Átm.: 2,5 cm, Lyuk átm.: 1 cm.

b) Egy csomóban *üvegyöngyök* kék nyomott gömbösek (2 db), ugyanilyen típusú zöld (1 db) és lecsapott sarkú kék (1 db).

c) Egymás mellett három *római pénz*: Faustina jun. subaeratus denar 141–161 Coh² 25 = RIC 350b. Diocletianus AE antoninianus Kyzikosz 284–294 A/XXI RIC 5/2. 306. Aurelianus denar Roma 270–275 A Coh² 257 RIC 5/1 73 E.

d) A láda sarkában vékony vashuzalból hajlított *karika*. Átm.: 2,6 cm.

e) Zöld színű *üvegcsésze*(?) peremének töredéke, a perem alatt ovális becsiszolások között két rövid ferde becsiszolás. Alig görbül, lapos csésze lehetett. Átm.: 2,2 x 2 cm.

f) Bronz *pántkarperec* fele, karikába hajlítva. Az ép végén két halvány bekarcolás között, alig észlelhető

ékszerű bemélyedés. Átm.: 3 x 2,3 cm, M.: 5 mm.

g) *Korongfibula* lapja és pereme, túszerkezet nélkül. Átm.: 5,5 cm, M.: 5 mm.

h) Kétagú, oldalt lehajlított lábú *bronzfibula*, tű és rugószerkezet nélkül. H.: 3,9 cm.

i) Korong formájú, áttört *bronzfibula*, zárszerkezet nélkül. Átm.: 2,8 cm.

444. sír (T.: 180–000° D–É, Sh.: 275 cm, Ssz.: 70 cm, Sm.: 125 cm, Vh.: 161 cm)

Felnőtt férfi (Mat. vége) bolygatott temetkezése. A koponya előre néz, a föld nyomása következtében a koponya felső része a halántékcsonatok közé benyomódott. A kezek a váz mellett nyújtva. A csigolyák nagy része és a bal medence felszívódott. A jobb combcsont a bolygatás következtében hiányzik. Határozott akna nyoma nem látszott. A sír északi végétől 150 cm-re a tükör egyre bizonytalanabb lett, déli végét nem lehetett világosan lehatárolni. A jobb lábszárcsont a bal térd magasságában, a jobb lábfej eredeti helyén, a bal mellett feküdt. A leletek eredeti helyzetben voltak.

Leletei:

1. *Fibula*

A koponya fölött 5 cm-re, valószínűleg állatjárásban volt. Kétagú, alsó hurkolású, oldalt lehajlított lábú, vasból készült. A kengyel téglalap átmetszetű. H.: 5,7 cm.

2. *Faedény füle* (1. kép 8)

A jobb medencelapát felső részénél bontották ki. Ívelt, két végén falenyomatos, elvékonyodó rombusz metszetű huzalból készült. Átm.: 4,4 cm (VÖRÖS 2003a, 34).

3. Ovális *vascsat* karikájának és peckének töredékei

A jobb medencelapát alsó felében került elő mindkét töredék. A csat rombusz átmetszetű, a pecek ívelten meghajlik. H.: 1,1 és 1,9 cm.

4. *Pénzek*

Az ágyéki csigolyán voltak (2 db): Constantinus dinasztia AE 3 PR. A v. 324–330 PRC PROVIDENTIAE AVGG vagy CAESS. Constantinus dinasztia PROVIDENTIAE AVGG AE 3 PRA 324–330.

5. *Kés*

A bal medencelapát fölött keresztben, hegyével a bal alkar alatt volt. Egyenes hátú, egyenes élű, középső nyélállású. H.: 14,2 cm, Sz.: 1,8 cm.

6. *Tál*

A bal alsó lábszár belső oldalánál a talpán állva bontották ki. Szürke, korongolt, egyenes oldalú, alsó része kettőskúpos. Felülete matt. M.: 6 cm, Pá.: 9,5 cm, Fá.: 4,7 cm.

Az adatok értékelése

Összesen öt sír leletanyagában sikerült azonosítani azokat a vas füleket, melyek alakjuk, méretük és legfőképpen a szárazon megmaradt lenyomatok alapján bizonyosan fából készült tárgyakhoz tartoztak. A fülek fesztávolsága alapján, a magasságukat is figyelembe véve próbáltuk elképzelni, hogy valójában milyenek lehettek (1. kép 2, 4, 7, 9). Hengeres testű, tömör fából kialakított, kicsi úrtartalmú tárgyakat feltételezünk, melyeket fadugóval zárhattak le a leg-egyszerűbben.² Az egyik sír leírásánál szerepel egy nagyon fontos megfigyelés, ami rekonstrukciós kísérletemet alátámasztja. A 161. sírnál az ásató leírja, hogy a fül a sír alján függőlegesen helyezkedett el. Arra nem találtam adatot, hogy a sír aljához képest milyen magasságban bukkant elő a vastartozék, ami segítségével a fatárgy magasságát meg lehetett volna adni. A fül helyzete alapján viszont valószínűnek látszik, hogy a fatárgy feneke lapos volt, azon állt, hiszen csak így maradhatott függőleges helyzetben.

Nagyon nehéz eldönteni a megmaradt kevés adat alapján és párhuzamok híján, hogy vajon mi lehetett a funkciójuk a felfüggesztett, apró fatárgyaknak. Talán közelebb visz bennünket a megoldáshoz, ha a sírokban elfoglalt helyüket közelebből is megnézzük. Az öt sír közül négy bolygatatlan volt, de az ötödikben is eredeti helyen találták meg a bennünket érdeklő tárgyat (444. sír). A sírokban kibontott csontvázak alapján gyermek (2 sír), férfi (1 sír) és nő (2 sír) egyaránt előfordult. A gyermekek közül az egyik életkorát ismerjük, 5–7 év körüli lehetett, a másik csontvázának sírban mért hossza alapján fiatalabb volt. A gyermekek nemére a leletek alapján nem tudunk következtetni.

A fülek sírban megfigyelt helyzete alapján a fatárgyakat két helyre helyezték el, egyrészt a nyak tájékára, másrészt a csukló, medence környékére. Jellemzően olyan test tájékon tehát, ahol a felfüggesztés leginkább elképzelhető. A tárgyak rekonstruálható mérete alapján valóban nem zárható ki, hogy a nyakban, az övön, vagy a csuklón lógtak eredetileg. A sírban elfoglalt helyük és az életkor összevetéséből semmilyen következtetés nem fedezhető fel. Az gyerekeknél az egyik esetben a nyak táján (161. sír), a másik sírban pedig a jobb csuklónál bontották ki a füleket. A nőknél is előfordul a nyakrész (245. sír) és a csukló is, igaz ebben az esetben a bal oldalon (361.). Az egyetlen férfisírban a bal medence az előkerülési hely.

A fülek egyediségéről a bevezetőben már esett szó. Tipológiaiilag határozottan két csoportba sorolhatók, az egyikbe a pánt formájú, keskeny vaslemezből hajlított fülek tartoznak (161., 338., 361. sír) a másikba pedig a kör és rombusz átmetszetű darabok (245., 444. sír).

Az alapanyag a formával összefügg, ugyanis míg a lemezesekeket szegletes alakúra hajlították, a huzalból készítették egyértelműen ívelték.

Alig van olyan leletcsoport, amelyik mindkét nem sírjaiban és felnőttek – gyermekek temetkezéseiben is megjelenik, és felfüggesztve használták (talán a csüngők közül a csengő az, amelyik ebbe a kategóriába tartozik, de ezeket Madarason szinte kizárólag a csuklókra fűzve viselték). Az adatok száma kevés ahhoz, hogy kijelenthessem, a tárgyak korosztálytól és nemhez való tartozástól függetlenül kerülnek elő a sírokból. Amennyiben a rekonstrukcióm elfogadható, a kis űrtartalmú edényeket leginkább a pixisek/tégelyek csoportjához sorolhatjuk, melyek azonban kizárólag nők sírjából kerültek elő, és a bennük talált piros és fehér szemcsék alapján festék tárolására használták őket. A fülek környékéről ilyen anyagot nem írt le az ásató, tehát nagy valószínűséggel más volt a funkciójuk. Esetleg olyan szerves anyag tartalmuk lehetett, melynek a feltárás idejére — ugyanúgy mint a fának — nem maradt nyoma.

A leletek alapján a sírok kivétel nélkül a temető késői periódusába tartoznak. Szembetűnő, hogy mind-

egyikben volt edény, ami a közelebbi kronológiai meghatározásban jelent fontos támpontot. Közülük három jellegzetesen későszarmata – hunkori típus (245., 338., 444. sír), a 161. és 361. sírokból ezzel szemben jellegtelen, kézzel formált, apró edények voltak, pontosabb korhatározásuk bizonytalan. A 361. sírban viszont három pénz került elő, melyek közül a legfiatalabbat a 3. század legvégén verték, ami sírba kerülésüknek a legkorábbi időpontját jelenti. A 444. sír pénzei a 4. század első harmadában készültek. Ha hozzáteszem, hogy a temetőben előforduló legkésőbbi darabot 340-ben verték, nem kétséges, hogy a 361. és 444. sírok a pénzes temetkezések legkésőbbi horizontját jelentik a temetőben (KŐHEGYI–VÖRÖS 1996, 184). A további leletek közül a vasfibulák, a 361. sír üvegphár töredéke tartoznak még a jellemzően a késői lelettipusok közé. A temető feldolgozása során alkalmam lesz a részletes elemzésre, a sírok kronológiai besorolásának bizonyítására és a leletek alaposabb vizsgálatára. Most elsősorban egy eddig ismeretlen tárgytípusra, és ezzel a szarmata temetők „láthatatlan” leleteire kívántam felhívni a figyelmet.

Jegyzetek:

¹ Az adatot a település feldolgozásán dolgozó kollegáknak Sósikó Kornélnak és Wilhelm Gábornak itt is megköszönöm.

² A rajzokat és a rekonstrukciókat egyaránt Koncz Margit grafikus készítette. Egyfelől pontos tárgyrajzait köszönöm meg, másrészt pedig a rekonstruált tárgyak szemléltetését.

Irodalom:

KŐHEGYI 1971

Kőhegyi M.: *Előzetes jelentés a Madaras-Halmok későszarmata, hunkori temetőjének ásatásáról.* — *Vorläufige Mitteilung über die Freilegung des spät-sarmatisch, hunnenzeitlichen Gräberfeldes von Madaras-Halmok.* ArchÉrt 98 (1971) 210–215.

KŐHEGYI–VÖRÖS 1996

Kőhegyi M. – Vörös G.: *A madarasi temető római pénzei.* In: *A numizmatika és a társtudományok II.* Szerk.: Krankovics I. Debrecen 1996, 183–199.

KULCSÁR 1998

Kulcsár V.: *A Kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai.* Aszód 1998.

NÉMETH 1987

Németh, P.: *Frühgepidische Gräberfunde an der*

oberen Theiss. In: *Germanen, Hunnen und Awaren.* Hrsg.: Bott, H. Nürnberg 1987, 219–261.

VADAY–DOMBORÓCZKI 2001

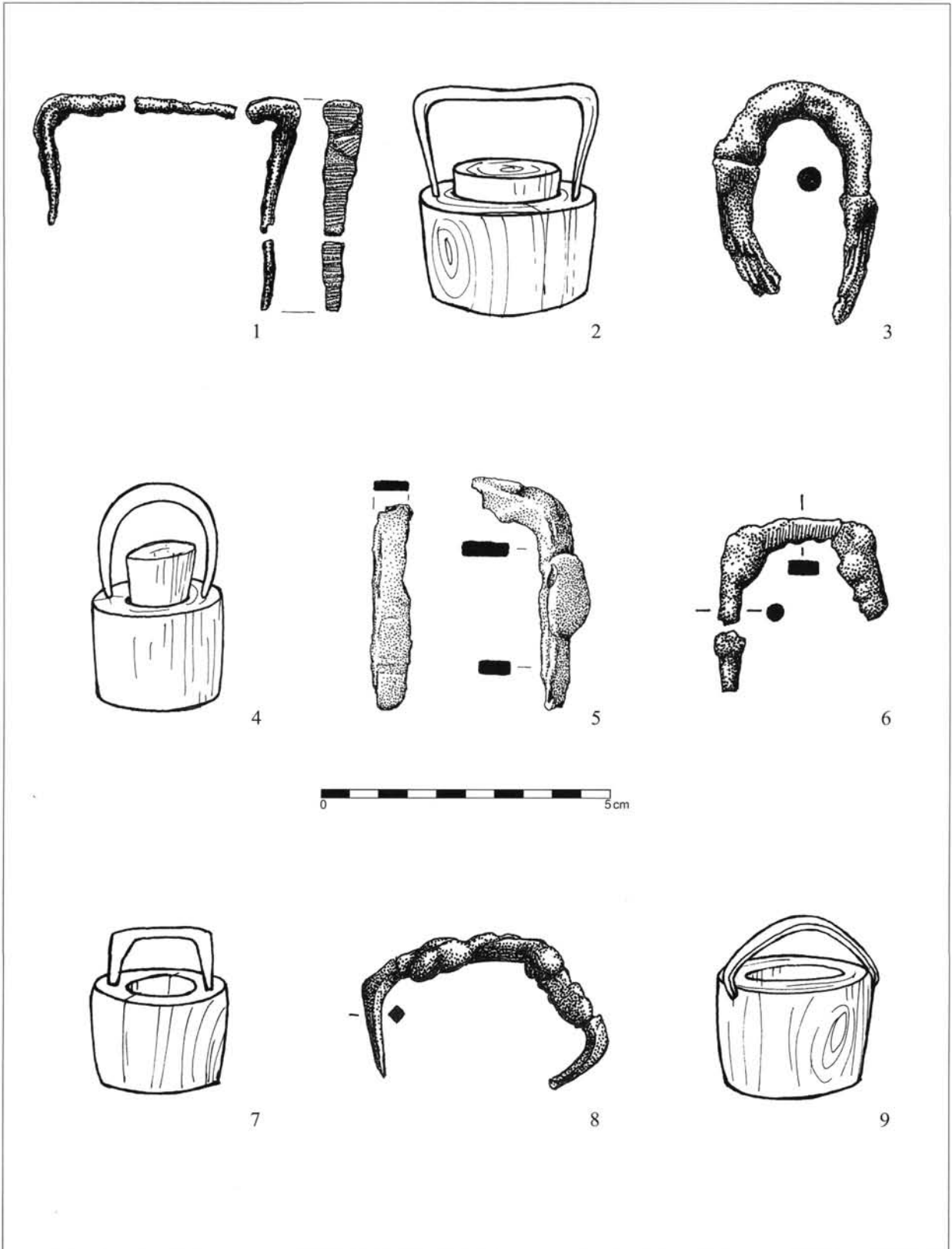
Vaday A. – Domboróczki L.: *Mezőszemere, Kismari-fenek. Spät-kaiser-frühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail.* Agria 37 (2001) 5–206.

VÖRÖS 2003

Vörös G.: *Faedény vasalása egy madarasi szarmata temetkezésből.* BarbSzemle 1 (2003) 65–69.

VÖRÖS 2003a

Vörös G.: *Barbárok a római birodalom határvidékén. Régészeti leletek a madarasi szarmata temetőből.* Szerk.: Pálffy K. Szeged 2003, 1–46.

1. kép: Faedénykék vas fülei és rekonstrukciójuk a Madaras-Halmok szarmata temetőből 1–2: 161. sír; 3–4: 245. sír;
5: 338. sír; 6–7: 361. sír; 8–9: 444. sír